

УДК 657.92

Сизоненко О.А.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Макіївського економіко-гуманітарного інституту

ОРГАНІЗАЦІЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

ORGANIZATION OF STAFFING OF JUDICIAL AND ECONOMIC EXPERTISE

АНОТАЦІЯ

У статті на основі законодавчих вимог досліджено організацію підготовки кадрів у галузі судово-економічної експертизи. Виокремлено основні проблеми в організації освіти, стажування, атестації, присвоєння кваліфікації та практичної діяльності експертів-економістів. На цій основі розроблено пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, експерт-економіст, атестація, присвоєння кваліфікації, організація кадрового забезпечення, проблеми кадрового забезпечення судово-економічної експертизи.

АННОТАЦИЯ

В статье на основе законодательных требований исследована организация подготовки кадров в области судебно-экономической экспертизы. Выделены основные проблемы в организации образования, стажировки, аттестации, присвоения квалификации и практической деятельности экспертов-экономистов. На этой основе разработаны предложения по их устранению.

Ключевые слова: судебно-экономическая экспертиза, эксперт-экономист, аттестация, присвоение квалификации, организация кадрового обеспечения, проблемы кадрового обеспечения судебно-экономической экспертизы.

ANNOTATION

On the basis of legal requirements, the organization of training in the field of judicial and economic expertise is investigated. Author determines basic problems of education, training, certification, qualification, and practice of economic experts. On this basis, the proposals regarding their solution are provided.

Keywords: judicial and economic expertise, economic expert, certification, qualification, organization of staffing, problems of staffing of judicial and economic expertise.

Постановка проблеми. Економічні правопорушення в Україні, в силу різних причин, набули досить широкого масштабу. У цих умовах судово-економічна експертиза є однією з найбільш актуальних у широкому спектрі експертних досліджень.

Судово-економічна експертиза досліджує виробничу і фінансово-господарську діяльність підприємств різних форм власності, які допустили збитки, нестачі, крадіжки цінностей, безгосподарність та інші негативні явища, що стали об'єктом розслідування правоохоронних органів або судового розгляду. На відміну від інших видів судових експертиз економічна експертиза обґрунтовує свої висновки документально підтвердженими даними. Це вимагає застосування спеціальних бухгалтерських знань.

Фахівець, який здійснює судово-економічну експертизу – це спеціаліст у галузі обліку, аналізу і контролю господарської діяльності, обов'язком якого є дослідження правильності

відзеркалення господарської діяльності підприємства у відповідних документах під час розслідування та розгляду кримінальних і цивільних справ.

Посада судового експерта-економіста за своєю природою є винятковою, оскільки має певні особливості. З одного боку, робота експерта полягає у проведенні із застосуванням своїх спеціальних знань науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування та розгляду справ у судах, з іншого – судовий експерт набуває статусу процесуальної особи під час надання висновку і, таким чином, у своїй професійній діяльності поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань, науковця та процесуальної особи. Крім того, відповідно до ст.ст. 384, 385 Кримінального кодексу України, судові експерти можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків. Це суттєво відрізняє роботу професійного судового експерта-економіста від інших професіоналів економічної галузі. Кваліфікація фахівця, що залучається до проведення економічної експертизи, багато в чому визначає її результативність. Тому питання організації належного кадрового забезпечення експертної діяльності є завжди актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цілому організації експертного дослідження присвячено достатньо праць відомих в галузі судової експертизи науковців, зокрема, С. Фортинського [1], М. Ласкіна [2], О. Ромашова [3] та ін. Теорію та методіку судово-економічної експертизи висвітлювали в своїх дослідженнях Ф. Бутинець [4], М. Базась [5], І. Панченко [6], Г. Мумінова-Савіна [7]. На правовому аспекті та процесуальному статусі експерта-економіста зосереджували свою увагу В. Головченко [8], О. Пугаченко [9], О. Разборська, В. Ємець [10]. Проблемам же організації кадрового забезпечення судово-економічної експертизи в Україні у науковій літературі не приділено достатньої уваги.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Експертна практика свідчить, що саме проблеми кадрового забезпечення судово-економічної експертизи суттєво обмежують її можливості. У зв'язку з цим метою даної публікації є дослідження організації кадрового забезпечення судово-економічної експертизи з

урахуванням основних проблемних моментів та розробка пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Судово-експертну діяльність у галузі економіки здійснюють фахівці державних спеціалізованих установ, а також приватні експерти.

Згідно вимог законодавства, судовими експертами можуть бути фахівці, які:

- 1) мають відповідну вищу освіту (освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста);
- 2) пройшли відповідну підготовку (стажування);
- 3) отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [11].

Зазначимо, що розроблена в Україні система нормативно-правових актів регулює процес проведення одразу всіх видів судових експертиз. Тому конкретизація вимог щодо освітньої спеціальності експерта-економіста знаходиться в компетенції експертно-кваліфікаційних комісій: Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України (далі – ЦЕКК) та Експертно-кваліфікаційних комісій науково-дослідних установ судових експертиз

Мін'юсту (далі – ЕКК). Вони і здійснюють атестацію судових експертів.

При вирішенні питання щодо відповідності вищої освіти експертній спеціальності, за якою фахівець має намір пройти навчання з метою отримання кваліфікації судового експерта, враховується навчальний час (кількість годин) з відповідних дисциплін програми навчання, зазначених у додатку до диплома про вищу освіту [12].

Слід акцентувати, що цільова фахова підготовка судових експертів-економістів у системі вищої освіти України не проводиться. Серед затвердженого переліку спеціальностей є спеціальність «Судова експертиза», освітньо-професійна програма якої не передбачає поглибленого вивчення теорії та практики судово-економічної експертизи.

Конкретні вимоги щодо віку експертів встановлюються самими експертними органами. Як приклад, загальні вимоги до експертів-економістів Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Київській області такі: вік – від 21 до 30 років, повна вища освіта за освітньо-кваліфікаційним

Рис. 1. Послідовність організації атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта-економіста

Складено автором на основі [12]

рівнем магістра, спеціаліста за економічними спеціальностями.

Навчання (стажування) майбутніх експертів-економістів здійснюється в науково-дослідних установах судових експертиз Мін'юсту. Програма стажування включає: курс лекцій з юридичної підготовки, практичні заняття з обраних спеціальностей, написання рефератів на тему судової експертизи та кожної з обраних експертних спеціальностей, підготовку проектів трьох-п'яти (частіше трьох) висновків експерта.

Судово-економічна експертиза може здійснюватися за такими експертними спеціальностями:

- дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності;
- дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій;
- дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

Отже, якщо фахівець обрав для навчання всі три економічні експертні спеціальності, кількість проектів висновків становить дев'ять робіт.

Навчання майбутніх експертів, що не є працівниками державних експертних установ, проводиться на платній основі. Дослідження цінкових пропозицій на підготовку кадрів науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту показало, що вартість навчання з економічних експертних спеціальностей є найвищою у порівнянні з іншими видами підготовки.

Загальна послідовність організації атестації та присвоєння кваліфікації судових експертів наведена на рис. 1.

Порядок організації атестації та присвоєння кваліфікації фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз та фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ декілька відрізняється (табл. 1).

Враховуючи, що державні судові експерти перебувають у трудових відносинах з державними спеціалізованими установами, вони обіймають посади різних категорій, які в залежності від кола повноважень мають свої характерні ознаки щодо кваліфікаційних вимог згідно з Довідником кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції [13]. Зазначений Довідник виділяє такі категорії працівників:

- керівники: директор науково-дослідного інституту (центру), заступник директора науково-дослідного інституту (центру), учений секретар, головний інженер, завідувач відділення, завідувач лабораторії, завідувач відділу (самостійного), завідувач відділу (сектору);

- професіонали: судовий експерт (головний судовий експерт, провідний судовий експерт, старший судовий експерт, судовий експерт), головний науковий співробітник, провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник, науковий співробітник, молодший науковий співробітник.

Як бачимо, організація кадрового забезпечення судово-економічних експертиз здійснюється не тільки за практичним, але і за науковим напрямком. У науково-дослідних інститутах

Таблиця 1

Порівняння організації атестації та присвоєння кваліфікації судовим експертам-економістам державних та приватних установ

Ознаки	Фахівці науково-дослідних установ судових експертиз	Фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ
Орган, що проводить атестацію	ЕКК	ЦЕКК
Документи, необхідні для допуску до атестації	– подання та службова характеристика, що підписуються його безпосереднім керівником; – заява на проходження атестації в ЕКК; – довідка про відсутність судимості; – реферати з процесуальних та спеціальних питань (у разі присвоєння кваліфікації судового експерта); – проекти (копії) трьох-п'яти висновків з експертних спеціальностей відповідних видів експертиз; – рецензії на реферати, – фотокартка – кадровою службою подаються матеріали особової справи працівника установи (копія диплома про відповідну вищу освіту з додатком до нього, а у разі наявності – копії дипломів молодшого спеціаліста, бакалавра з додатками до них)	– заява; – копія диплома про відповідну вищу освіту з додатком до нього (у разі наявності також подаються копії дипломів молодшого спеціаліста, бакалавра з додатками до них); – довідка про відсутність судимості; – копія трудової книжки; – довідка про проходження навчання (стажування); – реферати з процесуальних та спеціальних питань; – проекти (копії) трьох-п'яти висновків з експертних спеціальностей відповідних видів експертиз; – рецензії на реферати, проекти (копії) висновків, складені судовими експертами, що не брали участі в навчанні (стажуванні); дві фотокартки
Плата за проходження навчання (стажування)	не вносять плату	розмір оплати визначається, виходячи з фактичних затрат на підготовку фахівця
Термін дії Свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта	п'ять років	три роки

судових експертиз передбачені посади наукових співробітників, основним завданням яких є проведення прикладних наукових робіт, у тому числі й пошукових, пов'язаних з розробкою нових та удосконаленням існуючих методик проведення судових експертиз.

Аналіз авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора економічних наук показав, що за останні десять років за тематикою судово-економічної експертизи було захищено лише три дисертаційні роботи. Це говорить про недостатній рівень зацікавленості практикуючих судових експертів-економістів у проведенні наукових досліджень.

За даними Реєстру атестованих судових експертів, станом на 01.04.2015 р. кількість осіб, що отримали свідоцтво судового експерта в Україні за видом діяльності «Економічна експертиза», становить 485 осіб, що складає 5,2% від загальної кількості осіб, які мають свідоцтво судового експерта. З них 271 особа (57,42%) є фахівцем державних установ.

В умовах зростання кількості економічних правопорушень, що стали об'єктом розслідування органів дізнання, досудового слідства або суду, кадрового покриття для здійснення судово-економічних експертиз явно недостатньо. Це призводить до тривалого часу очікування результатів експертизи її ініціаторами, високої завантаженості експертів та залучення до процесу експертизи осіб з низькою кваліфікацією.

Вважаємо, що до головних причин ситуації, що склалася, можна віднести такі: нечіткість вимог щодо судових експертів-економістів; недостатня урегульованість процедури проходження атестації; висока вартість стажування; низький рівень оплати праці судових експертів тощо.

Висновки. Таким чином, дослідження кадрового забезпечення судово-економічної експертизи показало, що в організації освіти, стажування, атестації, присвоєння кваліфікації та практичної діяльності експертів-економістів є певні проблеми. Для їх подолання пропонується реалізувати низку заходів.

1. Уніфікувати процесуальне законодавство України з питань призначення та проведення судово-економічної експертизи.

2. Створити умови для отримання професійної освіти в галузі судово-економічної експертизи на підставі навчання у вищих навчальних закладах. Для цього доцільно розробити відповідні магістерські програми в межах галузі знань «Економіка та підприємництво» за напрямками підготовки «Облік і аудит» (переважно), «Економіка підприємства», «Фінанси і кредит».

3. Встановити вікове обмеження для претендентів на посаду експерта-економіста.

4. Визначити, що претенденти на посаду експерта-економіста повинні мати стаж безперервної роботи три роки за фахом в Україні на відповідних посадах або наявність вченого ступеня не нижче кандидата економічних наук. Також

визнати за необхідне наявність рекомендацій з місця роботи, що засвідчують рівень кваліфікації особи, що бажає стати експертом-економістом. Ця вимога стосується тих осіб, що мають намір здійснювати судово-експертну діяльність як приватні експерти.

5. Знизити вартість стажування в науково-дослідних інститутах судових експертиз за видом експертної діяльності «Економічна експертиза».

6. З метою спрощення процедури присвоєння кваліфікації експерта-економіста та усунення бюрократичного впливу дозволити проходити атестацію експертам (як державним, так і приватним) в тих місцях, де здійснюється їх професійна освіта або стажування.

7. Відмовитись від проведення переатестації кожні п'ять років для державних і три роки для недержавних експертів. Передбачити для постійно діючих судових експертів проходження кожні п'ять років курсів підвищення кваліфікації за відповідними експертними спеціальностями.

8. Оптимізувати структуру експертних установ, зокрема, за рахунок зменшення кількості керівних посад та збільшення кількості посад судових експертів-економістів.

9. Розробити систему заохочень для експертів, що займаються науковою діяльністю в галузі судово-економічної експертизи.

10. Заохочувати до роботи в галузі судово-економічної експертизи професіоналів за рахунок надання додаткових соціальних гарантій, наприклад, пільгових кредитів на житло тощо.

Наведені пропозиції мають бути законодавчо закріплені. Доцільним вважаємо запровадження таких вимог до експертів усіх державних спеціалізованих установ (МВС, СБУ, Міноборони, Держприкордонслужби та МОЗ).

Наведені пропозиції дозволять вдосконалити організацію кадрового забезпечення судово-економічної експертизи, забезпечити належний рівень кваліфікації фахівців та, як наслідок, якість, високий науковий рівень та обґрунтованість висновків експертів-економістів.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку бачимо в розробці конкретних рекомендацій щодо організації професійної освіти в галузі судово-економічної експертизи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фортинский С.П. Судебно-бухгалтерская экспертиза / С.П. Фортинский. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1962 – 236 с.
2. Ласкин Н. Современное положение бухгалтерских судебных экспертиз / Н. Ласкин // Вестник И.Г.Б.Э. – 1929. – № 2 – С. 159–164.
3. Ромашов А. Методы судебно-бухгалтерской экспертизы / А. Ромашов, А. Соколов // Некоторые проблемы судебной экспертизы. – М., 1978. – 160 с.
4. Судово-бухгалтерська експертиза: [навч. посіб.] / за ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир, 2004. – 460 с.

5. Базась М.Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи: [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / М.Ф. Базась; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – К., 2007. – 484 с.
6. Панченко І.А. Організація судово-бухгалтерської експертизи: теоретико-практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / І.А. Панченко; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2007. – 21 с.
7. Мумінова-Савіна, Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза / Г.Г. Мумінова-Савіна; реценз. М.Г. Чумаченко, В.Б. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2003. – 202 с.
8. Головченко Л. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток / Л. Головченко // Право України. – 2003. – № 12. – С. 100–102.
9. Пугаченко О.Б. Вимоги процесуального законодавства в частині участі експерта при проведенні судової експертизи з економічних питань / О.Б. Пугаченко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 340–348.
10. Разборська О.О. Роль судово-бухгалтерської експертизи у вирішенні кримінальних та цивільних справ / О.О. Разборська, В.В. Ємець // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2014. – Вип. 3. – С. 309–317.
11. Закон України «Про судову експертизу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4038-12>.
12. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/11760>.
13. Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12/para14#n14>.